

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
NEW BULGARIAN UNIVERSITY

Департамент: Чужди езици и култури

***Семантични и структурни особености
на онкологичната терминология на
английски език в съпоставка с български
език***

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен

„Доктор“

Научна специалност : Германски езици (Английски език)

Научно направление :2.1 Филология

Бойка Валериева Петкова

Научен ръководител: проф. Д. Янкова

София 2018г.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНА ЧАСТ	3
ПЪРВА ГЛАВА.....	8
ТЕРМИНОЛОГИЯ, ТЕРМИНОЗНАНИЕ, ТЕРМИН.....	8
ВТОРА ГЛАВА	15
АНАЛИЗ НА ОНКОЛОГИЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ; ХАРАКТЕРИСТИКИ И ДЕФИНИЦИИ	15
ТРЕТА ГЛАВА	22
СТРУКТУРНИ АСПЕКТИ НА БЪЛГАРСКИТЕ И АНГЛИЙСКИТЕ ОНКОЛОГИЧНИ ТЕРМИНИ.....	22
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН	22
ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН	24
ЛЕКСИКО- СИНТАКТИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН	30
ЗАЕМАНЕ НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ	32
СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ	35
СЕМАНТИЧНИ АСПЕКТИ НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ	42
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА	50
ПЕДАГОГИЧЕСКИ МЕТОДИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ОНКОЛОГИЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ	50
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	53
СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ЧАСТИ ОТ ДИСЕРТАЦИЯТА	55
БИБЛИОГРАФИЯ	56

УВОДНА ЧАСТ

Безспорно онкологията е един от най- бързо развиващите се клонове на медицината. Безспорно е и нейното влияние върху медицинската терминология- вследствие на постоянното наличие на нови и нови открития в сферата на онкологията прогресивно нараства и броят на новите думи, други, вече съществуващи, се преосмислят, активизира се въздействието на тенденцията към интернационализация върху речниковия състав, словообразователните процеси са доста активни и т.н.. Номинационните процеси са толкова динамични, че често пъти едно и също понятие се назовава по няколко начина, а стихийното навлизане на чужди думи допълнително усложнява систематизирането на терминологичния апарат. Проследяването на тези проблеми е от значение, за да бъде възможно постигането на единна, системна, стабилна и функционална онкологична терминология както в английския, така и в българския език.

В чисто личностен план, преподаването на английски език в Медицинския Университет в София, където аз работя, е неразривно свързано с работата с термини и на български, и на английски език. В процеса на преподаване възникват проблеми и от дидактическа, и от педагогическа гледна точка при употребата на общи медицински термини, които се преплитат с по- специфичните- онкологичните термини. Тяхното значение прави онкологията една от водещите дисциплини при изучаването на медицина. Този предмет се изучава през третата и четвъртата година в т.нар. „Клиника“- включва се в предмета „Пропедевтика на вътрешните болести“. Съществуването на твърдо установена латинска номенклатура, която е валидна и в българската, и в английската онкологична терминологична система, поставя употребата на синонимните форми в двата езика в сравнително нестабилно положение. Но по своята същност термините са имена и позволяват да се изследва връзката между концептуалното съдържание и начина на неговото изразяване в комуникацията.

Настоящото изследване е посветено на комплексния анализ на термините от областта на онкологията като особено важна сфера от медицината, и съпоставката на тези медицински термини в системите на медицинските терминологии в английския и в българския език. Този въпрос днес привлича вниманието не само на езиковеди, но и на лекари и преподаватели, занимаващи се с преподаването ѝ. Всичко това налага появата

на отделно изследване, посветено на съвременното състояние и функциониране на българската и английската онкологична терминология. Ето защо изучаването на проблемите на терминологията заема важно място в съвременното българско езикознание. В теоретичен аспект най-голям е приносът на чл.-кор. проф. д.ф.н. М. Попова и нейния научен екип от Секцията по терминология и терминография към Института за български език на БАН. Много важни за настоящото изследване са следните разработки, направени от български учени за развитието на българското езикознание: Емирзян посвещава своя труд на строителната терминология (Емирзян 1989); Кънчева и Николова- на анатомичната терминология (Николова 1996, Кънчева 2009); Христова- на металознанието (Христова 1999); Колковска- на икономическата (Колковска 2006); Симеонова- на политическата (Симеонова 2015), а в съпоставителен аспект между българския и други езици- Манолова- на граматичната терминология (Манолова 1990); Тончева- на морската терминология (Тончева 2003); Атанасова- на изобразителното изкуство (Атанасова 2003); Иванов- на спортната терминология (Иванов 2014) и Георгиева- на военната (Георгиева 2014).

Настоящата дисертация представлява изследване на терминообразуването в областта на онкологията на английски език в съпоставка с български език. Основната цел на този труд е да се направи описание на спецификата на терминообразуването, на семантичните и структурните особености на онкологичната терминология. Актуалността на изследването се обуславя от интереса, предизвикан от закономерностите на организация на терминологията, характерна за онкологията. А това е от съществено значение за изучаването на развиващите се терминосистеми. И както В.А. Татаринов подчертава: „който владее терминологията, той владее цивилизацията“ (Предговор на „Теория на терминологията“ на М. Попова, 2012г.). Терминологията е средството за овладяване на новото специализирано знание и източникът за получаване на информация.

В областта на изследването на медицинската терминология на български език е натрупан богат опит. Изучени са процесите на образуване на медицинската терминология, изследвани са лексико-семантичните особености на медицинските термини (Кънчева, 2009; Алексиев, 2005). В хода на изследването е направен опит да се изучат начините на образуване на онкологичните термини.

Изборът на темата на изследването се обуславя от интереса на изследователя в областта на онкологията и приложението на изследването в процеса на преподаване на онкологична терминология на студенти по медицина в Медицински Университет-София.

Обект на изследването се явява българската и английската терминология в областта на медицината- в онкологията и по- конкретно на терминологичните единици (тясноспециални термини, интердисциплинарни термини и професионализми), от които тя е изградена. Комплексният характер на онкологията, който се изразява в участието на редица научни и професионални области (анатомия, патоанатомия, вътрешни болести, хирургия и др.) в предмета на изучаването ѝ, предполага освен наличието на специфични за онкологията термини, също така и на термини от изграждащите я области, и на професионализми- стилистично неутрални варианти на термините, възникнали вследствие на активната комуникация между специалистите в онкологията.

Корпусът от термини се състои от над 500 терминологични единици. Разглеждам една съвременна терминология в процес на формиране, при подбора на източниците на корпуса от тези термини се съобразявам с условието те да са съвременни. Значителна част от ексцерпцията на термините е направена от учебници по онкология и патоанатомия на български и английски език- „Българската анатомична терминология- днес“ на П.Кънчева, „Патологична анатомия“ на Г. Михайлов, „Ръководство по онкология“ на М. Мушмов, „Онкология“ на И. Черноземски, „Неотложни състояния в онкологията“ на П. Куртев, „Ръководство по медицинска онкология за студенти по медицина“ под редакцията на А. Дудов, „Международна класификация на болестите. Десета ревизия“ и „Zeroing in on the Cancer Cell“ на Лоуел. За осигуряването на адекватен подбор на терминологични единици са проведени и консултации с онколози, които боравят с тази терминология всеки ден.

Предмет на изследването е терминообразуването на онкологичната терминология, като начин на репрезентиране на специализирани знания по онкология и по лингвистика.

Основната цел на работата е описанието на спецификата на терминообразуването, на семантичните и структурните особености на онкологичната терминология.

Целта и предмета на изследването обуславят поставянето на следните конкретни задачи :

1. Събиране на корпус от термини в българската и англоезичната терминосистема на онкологията и извличане на техните номинативни характеристики ;
2. Установяване на моделите на терминообразуването;
3. Определяне на основните области източници на онкологични термини (“Международната Класификация на Болестите. Десета ревизия”, анатомия, обща и клинична патология, физиология, патофизиология, вътрешни болести, хирургия, акушерство и гинекология, фармакология, фармакотерапия, химиотерапия, лъчетерапия, палиативни грижи) при изследваната терминосистема;
4. Разкриване на закономерностите при формирането на онкологичните термини.

Методите, използвани при разработването на изследването са: класификация и систематизация на термините, дескриптивен метод и съпоставителен метод.

Настоящата работа се явява първото монографско изследване на онкологичната терминосистема в България. Но това не е единствената причина, определяща избора на темата на предложения дисертационен труд. Днес онкологията е един от най- бързо развиващите се клонове на медицината и моят личен опит и наблюдения показват, че доброто познаване на онкологичния понятиен апарат и владенето на неговата терминология са предпоставки за по- значими професионални постижения. Всичко това води до удовлетвореността от изучаването на тази терминология на съответния език. Теоретичната значимост на изследването се определя от съвкупността на поставените и решените проблеми в дисертацията. Следователно изследването има принос в развитието на общата теория за термина. Изведените общи характеристики и закономерности във формирането и функционирането на термините от онкологията в български и в английски език позволяват да се реши въпросът за взаимодействието на лингвистичните и екстралингвистичните фактори.

Проведените в настоящата работа наблюдения до голяма степен се опират на изложените във фундаменталните трудове – „Теория на терминологията“ (Попова 2012) и „Българската анатомична терминология- Днес“ (Кънчева 2009) теоретични и практически постановки. Те най- точно и най- пълно отразяват проблемите на

терминологичната наука и съответстват на нашите представи за описание на терминологична система.

Практическата значимост на изследването се заключава в систематизирането и тълкуването на корпус от български и англоезични термини в онкологията, използвани от специалисти в общата и клинична патология, вътрешните болести, хирургията, гинекологията, химиотерапията, лъчетерапията и палиативните грижи. Системното представяне на термините от изследваната област- онкологията, цели да се подпомогне процеса на преподаване на тази важна специална лексика и в резултат на това- нейното успешно усвояване.

От особено практическо значение е намерението на автора, реализирал това изследване, да използва базата данни за издаване на първия двуезичен (англо-български) речник на онкологични термини и първото помагало по онкологична терминология с упражнения в качеството си на учебно пособие за български и чуждестранни студенти, обучаващи се по специалността онкология и за специализанти по онкология.

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕРМИНОЛОГИЯ, ТЕРМИНОЗНАНИЕ, ТЕРМИН

В българския език (а също и в много други езици) думата терминология има две значения: едното (терминология)-наука за термините и другото (терминология)-съвкупност (система) от термините в дадена област, в даден език, в група езици, в езика изобщо. Първото значение-по-тясното, е синоним на понятието терминологична подсистема, а второто- по-широкото, на терминологична система.

Терминологичната подсистема се характеризира със своя вътрешна организация и е част от общата терминологична система. Тя представлява система от понятия на конкретни науки, научни направления или школи. Всеки термин от дадена терминологична подсистема има качествена определеност само в рамките на съответната терминологична подсистема. Терминологичното поле е сборът от всички термини, които принадлежат към дадена терминологична подсистема. Така например към терминологичното поле на онкологичната подсистема принадлежат термините: клетъчен строеж, микрохирургия, микромолекула и др. В научната литература и в говорната практика много често термините терминологична система и терминологична подсистема се употребяват синонимно. По-често се употребява терминът терминологична система.

За да се избегне тази многозначност, в българския език (а също така и в някои други езици) е въведен още един термин-терминознание, който е напълно идентичен в значението си с терминология. В речевата практика се предпочита думата терминология.

Начало на съвременната терминологична наука

Повишената роля на науката превръща изследването на термините и терминологиите във важен проблем на езикознанието. През 30-те и 40-те години на миналия век се поставя началото на терминознанието като самостоятелна научна дисциплина с появата на изследванията на руските езиковеди Лотте, Винокур и Реформатски. Изучаването на терминологичните проблеми продължава от новото поколение лингвисти Гак, Гриньов, Даниленко, Лейчик, Татаринев, Кобрин,

Суперанская и редица други изследователи. С класификацията и систематизацията на термините се занимават американските учени Урайт, Адам и немските лингвисти И.Шулц, К.Бринкман, Х.Бюлер и др., като в последните години се наблюдава повишен интерес към изследването на системните връзки и отношения, съществуващи в специализираната лексика. В България в областта на терминознанието се занимават М. Попова, М. Пенчева, Б. Алексиев, П. Кънчева и др.

Развитие на съвременното терминознание

В развитието на съвременната терминологична наука учените К.Оже (1988) и М.-Т.Кабре (1999г. , с.5) определят четири основни периода:

Първи период- възникване (1930-1960);

Втори период- структуриране на областта (1960-1975);

Трети период- бум в развитието (1975-1985);

Четвърти период- разширение и настъпление (1985-настоящия момент).

Ето защо прегледът на терминологичните събития и на терминологичните публикации показва едно непрекъснато постъпателно развитие (Попова , 2012г. , с.102).

Терминознанието като интердисциплинарна наука

Обикновено терминознанието се определя като интердисциплинарна наука. Като такава тя се разглежда във връзка с лингвистиката, логиката, онтологията, когнитивните науки, комуникационните науки, информатиката и компютърните науки. Също така , но в друга плоскост- във връзка с частните науки.

При определяне статута на терминознанието сред другите науки основният проблем, който се разисква, е дали то е самостоятелна наука със своя теория и свои методи, или е помощна дейност към частните науки. В последно време се лансира и схващането, че терминознанието е интердисциплинарна наука, което всъщност примирява тези две противоположни разбираня. (Попова, 2012г., с.103).

Предметна област на терминознанието

Предметът на терминознанието е терминът като самостоятелна единица и термините като съвкупност във всички техни аспекти. Но те са предмет и на всяка

частна научна или професионална област, тъй като резултатите от техните научни изследвания и дейности се закрепват чрез термините. Във връзка с това трябва да се обърне внимание поне на две основни разлики.

Първата е, че частните науки не изучават термините като такива, а изследват обектите и явленията от реалната или менталната действителност, които назовават чрез тях.

Втората е, че частните науки не предлагат начини, по които да се създават, а на следващи етапи обработват термините, както и необходимите решения за тяхното значение, форма, системност, мотивираност, информативност, езикова правилност и др., с което се занимава само терминознанието.

Теория и методология на терминознанието

Още през 30-те години на 20 век с търсенето на принципите за работата върху термините се поставя и началото на терминологичната теория. Наченки на терминологична теория могат да се видят още в ранните трудове на Вюстер, независимо от това, че тогава те са изцяло обърнати към практиката. В трудовете си от този период Д.С.Лоте формулира и започва да разработва такива специфично терминологични въпроси като определение на понятията, образуване на системата от понятия и системата от термини, принципите и начините за терминообразуване, теоретични въпроси на стандартизацията. В по-късни свои трудове Е.Вюстер предлага една обща теория на терминологията. От 1972 до 1974г. той подготвя ръкописа на „Увод в общата теория на терминологията и на терминологическата лексикография“, който след смъртта му е издаден като книга през 1979г. В тази своя книга Е.Вюстер разработва основите на терминологичната теория.

Развиваната от Е.Вюстер и неговите последователи теория на терминологията, наричана още Обща теория на терминологията, се смята от терминологите за едно от двете главни направления в нейното развитие, определяно още и като традиционно (Алексиев, 2005, с.13-27). Второто направление, смятано от М.Попова като продължение на развитието, но обяснявано от други автори като критичен отговор на първото, се отнася за различни аспекти в изучаването на термините. То се базира на различни теории, определени като социотерминология, текстова терминология, комуникативна теория на терминологията и социокогнитивна терминология (Алексиев, 2005, с.13-27).

Главната цел на терминологията според Лъоик Депенкер (президент на Френската общност на терминологията) е ръководенето на огромните съвкупности от единиците. Една от перспективите на терминологията ще бъде приближаването на концептуалната терминология и контекстуалната терминология.

В българската терминология се различават два пласта: домашен- термини, които са създадени на българска почва, с български или чужди терминоеlementи, и чуждоезиков- термини, които са заети от чужди езици. Наличието на чужди термини в терминологичните подсистеми на българския език и на всички други езици е закономерно явление. Научно- техническият обмен между отделните страни обуславя взаимното проникване на термини от една национална терминология в друга и създаването на международни термини.

Думата термин произхожда от старогръцки „термиос“, означаваща „последен, краен“ в смисъла на „ограничаващ“. Съвременното ѝ значение обаче не може да се определи чрез позоваване на старогръцката дума, от която води началото си. Най-общо казано, терминът е знак от естествен или изкуствен език , който означава понятие в системата на дадена научна, техническа и професионална област. Терминът може да е както самостоятелна дума, така и словосъчетание и назовава понятие от дадена научна или техническа област.

Терминът е не само езикова единица, езикова форма, т.е. има графично-звуков облик, а многоаспектна цялост- сложен комплекс от съдържателни (същностни за специалното знание) и формални (езикови, или външни за специалното знание) характеристики, т.е. и същностната, и формалната страна на термина не са еднолинейни. Същностната страна може да се разглежда като състояща се от два слоя- съдържание на термина и значение на термина. Под съдържание на термина се разбира цялата съвкупност от знания за обекта в действителността, който се изучава от науката. Под значение на термина се разбира тази малка част от съдържанието на термина, която представя най-съществените му признаци. То се описва в съкратен и обобщен вид чрез неговата дефиниция.

Терминът се отличава със специфичност, професионална употреба, номинативност, способност да назовава специални понятия.

Всеки термин е изграден от терминоелементи. Терминоелементът е най-малката структурна единица, с която оперира науката за термините. Различаваме следните видове терминоелементи:

1) Изходни основи. Те биват домашни и чужди. Например: злокачествен- злокачественост, malignant- malignancy;

2) Наставки и представки. В отделните терминологични подсистеми като терминоелементи се използват характерните за книжовния език представки и наставки. Например: анти-(антитяло)-anti-(antibody), -ома (аденома)- oma(adenoma), фибро-(фибросарком)- fibro(fibrosarcoma), липо- (липосарком)- lipo(liposarcoma) и т.н.;

3) Думи в състава на сложните термини и на терминологичните словосъчетания. Терминоелементи могат да бъдат и отделни думи. Те влизат в състава на сложния термин или на терминологичното словосъчетание. Например: аденокарцином- адено (жлеза) + карцином (тумор, рак, злокачествено образуване); adenocarcinoma- adenoma(gland) + carcinoma(tumor, cancer, malignant neoplasm).

Параметрите на научния термин са:

1. Еднозначност. Всеки термин трябва да означава едно научно понятие и всяко научно понятие да се изразява с един термин. Например: ангиосаркома(angiosarcoma), шванома(shvanoma), невринома(nevrioma)- означават туморно образуване на определени тъкани и органи(tumor of some tissues and organs).

2. Точност. Названието термин трябва най-вярно и най-пълно да отразява същността на понятието и най-ясно да го дефинира. Поради това конструкцията на названието термин трябва да бъде логична.

3. Краткост. За термина е необходимо да бъде кратък. Срещат се и много дълги терминологични единици. Някои от тях наподобяват дефиниции. Формата на термина се покрива в някаква степен с дефиниращия израз. Например: малигнени тумори от епителен произход- т.е. карциноми от епителен произход, malignant tumors of epithelial origine- carcinomas of epithelial origin.

4. Системност. Това означава избор на такава форма, която го поставя в определено отношение с другите термини в съответната терминологична подсистема. Тя не може да бъде установена последователно за всички терминологични единици.

Например: пролифериращи клетъчни туморни елементи- терминът е туморен елемент на български език, proliferating cell's tumor's elements- the term is tumor's element е на английски език.

5. Граматическа правилност. Термините възприемат нормите за фонетична и граматична- морфологична и синтактична правилност на съответния книжовен език. Например: малигнени тумори- злокачествени тумори. В превод от латински малигнен на български означава злокачествен; malignant tumors- a malignant neoplasms- на английски език.

6. Стилистична неутралност. Термините не са носители на експресия. Те само именуваат понятия, без да внасят в тях допълнителен стилистичен нюанс. Затова те по правило притежават конотативни значения. Например: с терминът епителен бластом на български език се именува злокачествения тумор от епителен произход; с термина epithelial blastoma на английски език се именува също злокачествен тумор от епителен произход.

7. Словообразователност. Терминът трябва да има капацитет за образуване на производни думи. От основата на един термин се образува друг термин. Например: от термина сарком се образуват термините фибросарком, липосарком и др., на английски език от термина sarcoma се формират термините- fibrosarcoma, liposarcoma.

8. Емоционална неутралност. Използването на термините трябва да бъде освободено от емоционални, лични или субективни съставни части, които могат да бъдат наблюдавани в стандартния регистър. Например: малигнизация и злокачественост-когато се чуе думата „малигнен“ или „злокачествен“, отнасяща се за един тумор пациентите реагират доста емоционално, защото злокачественият тумор води почти винаги до смърт, а хората не биха искали да загубят живота си.

9. Стабилност. Стабилността се отнася за валидността на един термин. Неговото разбиране се отнася в продължение на времето. Тази предполагаема стабилност не е винаги засегната. С времето, двете групи, които правят проучванията, формират две различни терминологии. Ето защо използването на една или друга терминология съдържа в себе си присъединяването на едно от теченията на проучването, а то засяга неутралността на термините. Например: тумори от мезенхимен произход- саркоми.

Терминът е знак с тройно измерение:

- лингвистично: значимост (определение, точният аспект на термина)- карцином означава злокачествен тумор на български език, а на английски език се употребяват термините- carcinoma, malignant tumor, malignant neoplasm.
- познавателно (когнитивно): значението на концепцията, представяна от термина- карцином- малигнен тумор от епителен произход на български език, а на английски език съответно- carcinoma- malignant tumor of epithelial origin.
- онтологично: относителното, обектът на реалността, която желаем да наречем- карцином- тумор- на български език и carcinoma- tumor- на английски език.

Значението на термина се разграничава от съдържанието на термина, което включва цялата съвкупност от знания за предмета или явлението от действителността, станал обект за изучаване и от науката. Така терминознанието не се занимава с описанието на съдържанието на термина, нито борави с него (Попова, 1990г., с.14-15).

ВТОРА ГЛАВА

АНАЛИЗ НА ОНКОЛОГИЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ; ХАРАКТЕРИСТИКИ И ДЕФИНИЦИИ

ВЪВЕДЕНИЕ В МЕДИЦИНСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Медицинската терминология е комплекс от взаимосвързани терминологии на медико- биологичните, клиничните и фармацевтичните дисциплини. В медицинската терминология има три основни групи термини:

1) Първа група- анатомична и хистологична номенклатура. Тя обхваща всички наименования на анатомични и хистологични образувания;

2) Втора група- клинична терминология. Тя включва термини от различни медицински специалности- терапия, онкология, хирургия, неврология и др.. Тази многоаспектна терминология се формира главно от терминологията на патологичната анатомия и отчасти на патологичната физиология, а също така и от клиничните дисциплини- вътрешни болести, хирургия, гинекология, урология, УНГ и др.. В тази група се включват наименованията на болестите, патологичните състояния, симптоми и синдроми и на методите за изследване и лечение.

3) Трета група- фармацевтична терминология. Към нея се отнасят наименованията на лекарствените форми и лекарствените средства, химическата номенклатура на латински език и названията на лекарствените растения.

Съвременната медицинска терминология е една от най-богатите и сложни терминологии по отношение на понятия и съдържание. Тя включва термини и от други науки- биология, химия, физика, микробиология, генетика, психология и др. Съвременната „Международна онкологична номенклатура“ е съставена изцяло на латински език. Международната класификация на болестите съдържа повече от 50 000 наименования, въпреки че броят на нозологичните единици е няколко пъти по-малък. Преобладават думи от гръцки (старогръцки) език. Фармацевтичната класификация включва наименования на повече от 80 000 лекарствени средства.

Основите на медицинската терминология включват принципите, начините и средствата за образуване на медицинските термини. Въпреки, че те произхождат не само от латинския, но и от гръцкия език, медицинската терминология се смята за латинска, защото гръцките думи са усвоени чрез транскрипцията им на латински език. Медицинската терминология е международна. Чрез нея се създава единство в изразните средства и възможност за общуване между медицинските работници във всички страни. Медицинската терминология е започнала да се формира на двуезична гръцко-латинска основа поради историческите обстоятелства. Това двуезичие в терминологията на медицината е продължило през вековете до наши дни. Обикновено за онкологичните образувания се използват думи от латински произход. В клиничната номенклатура се използват думи от старогръцки.

Един от най- бързо развиващите се клонове на медицинската наука безспорно е онкологията. Онкологията, от старогръцки „онкос“, означава „маса, грамада“ или „тумор“, а суфиксът –logia, означава „наука за“. Тя е клон от медицината, занимаващ се със злокачествените образувания. Лекарят, практикуващ онкология се нарича „онколог“. Онкологията се занимава с:

- диагностиката на злокачествените заболявания при хората;
- терапията на злокачествените образувания- хирургия, химиотерапия, лъчетерапия и др.;
- проследяването на пациенти след успешно лечение;
- палиативни грижи за пациенти в терминален стадий;
- етичните въпроси, засягащи грижата за раково болните;
- скринингови програми:
 - за населението;
 - за роднините на пациентите с определен вид рак, за който се счита, че има наследствена основа (напр. рак на гърдата).

СЪЩНОСТ НА ОНКОЛОГИЧНИЯ ТЕРМИН КАТО ЕЗИКОВ ЗНАК

По своята същност онкологичните термини се отнасят към термините за назоваване на предмети и явления, които според характера на лексикалното си значение се числят към т. нар. предметни или конкретни имена. Те се основават на

съществителните имена. В зависимост от денотативния и сигнификативния аспект в знаковото значение на езиковите единици Ст. Буров очертава три големи класа съществителни имена: предметни имена, абстрактни имена и собствени имена (Буров, 2004, с.49-56). Предметните или конкретните имена имат както денотатив, така и сигнификатив. Елемент на техния денотатив са образните представи за еднородни конкретни предмети и реално съществуващи физически обекти. Сигнификативът на предметните имена се съставя от тяхното понятийно значение. Предметното име фиксира- разчленено или в цялостен вид- общи свойства на класа от предмети. Тези общи свойства се отразяват в неговата семантика. Например: гнезден и дифузен туморен растеж- на български език и nestlike and diffuse tumor's growth; фиксира се свойството на различните тумори да растат. Абстрактните имена са думи, които обозначават обекти, свойства и отношения. Те са получени в резултат на абстрахиране от конкретните обекти, свойства и отношения. В значението на тези думи преобладава сигнификативният слой. Денотативният слой практически е празен. Например: клетъчна пролиферация- клетъчно делене- на български език и cell proliferation- на английски език- обозначава се процесът делене; свойството на клетките да се делят и отношението между клетките по време на този процес.

Онкологичните термини изпълняват денотативна функция. Те обозначават онкологичните обекти и същевременно означават научните понятия за тях- имат сигнификативна функция. Научните понятия в онкологията са конкретни понятия. На тях е присъща характерната черта на предметните термини- съставът от признаци, които влизат в значението им, не може да се определи съвсем точно, тъй като конкретните понятия, заложи в тях, отразяват обобщено признаците на отделни предмети или на клас предмети (Попова, 1990, с.32).

Извод: Дифузността в значението на термините за конкретни предмети се отразява в терминологичните дефиниции и създава спецификата на дефинирането в онкологията, която се изразява в структурно разнообразие на дефиниращите текстове.

ДЕФИНИЦИИТЕ В ОНКОЛОГИЧНАТА НАУЧНА ЛИТЕРАТУРА

В теорията на научното познание дефиницията е съждение, което дава израз на определението като логически способ, чрез който се разкрива съдържанието на понятията и значението на думите- термините в науката. По този път се разкриват съществените и отличителните признаци на предметите и явленията. (Бънков, 1975,

с.240). В структурата на дефиницията се разграничават два елемента: дефиниендум и дефиниенс.

При онкологичните определения дефиниендумът е конкретно понятие, принадлежащо на номенклатурен термин за конкретен предмет и като такъв може да получи напълно изчерпателна аналитична дефиниция. Ето защо за представянето на съответния онкологичен обект в текста служат негови характеристики или особености в строежа, изброяване на съставлящите го части (Суперанская, 1976, с.78).

В онкологичния научен текст се установяват традиционните типове дефиниции-номинални и реални. Номиналните дефиниции са добре застъпени главно чрез две свои разновидности- номинални дефиниции, които се основават на етимологията на терминологичната дума и на синоними на терминологичната дума. Реалните дефиниции също заемат подобаващо място в онкологичните текстове. Например: клетъчна пролиферация-cell proliferation- клетъчно делене- cell division; митоза- mitosis – делене- division; анаплазия- anaplasia- клетъчно узряване- cell growth.

В онкологичния научен текст се срещат и специфични дефиниращи текстове. Те се определят като дифузни дефиниращи текстове, дефиниращи текстове чрез изреждане и контекстови дефиниции. Те са текстове, които съвпадат частично с реалните дефиниции или изобщо не съвпадат с тях, но са предназначени за дефиниране. (Кънчева, 2009, с.24).

1. **Номинални дефиниции чрез етимология.** Те се основават на етимологията на терминологичната дума, която поема дефинитивната функция.

Пример 1 от Михайлов: „Туморите, произхождащи от покривния епител на кожата и на лигавиците, се наричат папиломни тумори (лат. papilla- подобно на зърно образуване, възвишение), или от епителите на жлезите, като тумурът запазва донякъде строежа на жлезите, от които произхожда, и се нарича аденомен тумор (лат. adenoma- жлеза). В приведените пример терминологичните словосъчетания папиломни тумори и аденомни тумори се дефинират чрез описания на произхода от латински език и значенията на прилагателните имена като терминоелементи в словосъчетанията. Те въвеждат видовото отличие във всеки един от термините на базата на различията във формата на онкологичните обекти. На английски език този пример ще бъде: „The tumors, which derive from the pavement epithelium of the skin and the mucosa, are called

papilloma tumors (lat. papilla- a formation which looks like a grain, a height), or from the epithelium of the glands, if the tumor reserves to some extent the construction of the glands, from which it derives, and is called adenoma tumors (lat. adenoma- gland).

2.Номинални дефиниции чрез синоними. Основават се на синоними, които чрез своето значение подпоматат или поемат дефинитивна функция. В онкологичната литература е разпространена практиката онкологичните обекти да се назовават двукратно: с латинските номенклатурни термини и с паралелните български онкологични термини. Например: карцинома (лат.) и злокачествено образуване-рак(бълг.), cancer(англ)- malignant tumor, malignant neoplasm.

3.Конвенционални номинални дефиниции. Номиналните дефиниции се използват за да се уговори в какъв смисъл се употребява даден термин и как ще се назовава даден обект, ако се въведе в научното изследване.

Пример 2 от Михайлов „Под аденом на млечната жлеза се разбират жлезоподобни формации, които по строеж приличат на устройството на млечната жлеза или на нейните изходни канали“. На английски език: „Under adenoma of the mammary gland is understood some glandular formations, which with their construction look like the structure of the mamma or its outlets“. Такъв тип номинални дефиниции се срещат по-рядко в онкологичната литература. Те не се прилагат при определянето на понятията за онкологичните обекти.

4.Реални дефиниции. Това са класическите дефиниции. Те диференцират понятието от другите понятия на същото ниво на абстракция.

Пример 3. от Михайлов „Туморите, наречени още бластоми (от гръцки blastano)(дефиниендум), са неоплазми (новообразувания) (най-близък род) и са резултат на своеобразно патологично разрастване на тъканите, което се характеризира с безгранично размножаване на клетките (видов диференциален признак)“. На английски език ще бъде- пример 3 от Лоуел: „Tumors, which are called blastomas (from greek blastano) (definiendum), are neoplasms and are result from the pathological groth of the tissues (a differential sign).“.

5. Дифузни дефиниращи текстове. Те включват елементи на определяне, описание и характеризиране. Те обхващат два случая.

5.1. Дефиниращи текстове, които съвпадат частично с дефинициите.

А) Дефиниращият текст указва принадлежността на дефиниендума към най-близък род, но не определя достатъчно ясно признаците, които създават видовото различие.

Пример 4 от Михайлов и пример 1 от Лоуел. Представяме различни дефиниращи текстове за доброкачествените тумори:

а) Бенигнените тумори са доброкачествени тумори. Те се характеризират със слабо изразен клетъчен атипизъм, имат експанзивен растеж, като растат бавно, сравнително равномерно и притискат, без да нарушават околната здрава тъкан. Те са опасни за организма, когато в своя растеж притискат жизнено важни органи.

б) A benign tumor (benign neoplasm) cannot metastasize- it cannot spread. „Benign“ means it is non- progressive, it remains as it is.

В тези дефиниции дефиниендумът е бенигнения тумор- на български език и benign tumor- на английски език; най-близкото родово понятие е доброкачествен тумор; признаците за диференциация на понятието в рамките на рода са: 1-ви признак- слабо изразен клетъчен атипизъм; 2-ри признак- експанзивен растеж.

Тези признаци са свързани с дефинирането, описанието и характеризирането на онкологичния обект.

Б) Дефиниращият текст определя диференциалните признаци за дефиниендума, но не оказва принадлежността му към най- близкия род.

Пример 5 от Михайлов „Папиломите започват от повърхността на кожата или лигавицата и растат навън, като стромата на тумора се състои от съединителна тъкан, която съдържа кръвоносните съдове и се явява като продължение от подепителната съединителна тъкан“. Пример 2 от Лоуел: „A papilloma is a benign epithelial tumor growing exophytically in nipple- like and often finger- like fronds. It arise from the mucosal surface.“. В това определение видовото отличие отразява процеса, при който се образува класа. Това е характерно за генетичното определение. То е разновидност на реалната дефиниция.

5.2. Дефиниращи текстове без дефиниции. В тях липсват указания както за принадлежността на дефиниендума към най- близък род, така и за неговите диференциращи признаци. Функцията на тези текстове е да бъде определен

съответният онкологичен обект. Неговото определение се замества с характеристика и описание.

Пример 6 от Михайлов „Макроскопски аденомите имат форма на окръглени, добре отграничени възловидни образувания, отделени от останалата част на органа посредством капсула“. Пример 3 от Лоуел: „Adenomas can grow from many glandular organs, including the adrenal glands, pituitary gland,thyroid, prostate and others.“.

6.Дефиниращи текстове чрез изреждане, изброяване на съставлящи компоненти. Те са близки до дифузните дефиниращи текстове и най-често са съпътствани с фигури.

Пример 7 от Михайлов „Хистологично се различават няколко вида аденоми: трабекулен аденом, тубуларен аденом, ацинозен или алвеоларен аденом, кистозен аденом, папиларен аденом и фиброаденом. „Hystologicaly the types of adenomas are: trabecular adenoma, tubular adenoma, alveolar adenoma, cystadenoma, papillar adenoma and fibroadenoma“- на английски език.

7.Контекстови дефиниции. Те са дифузни дефиниции. Изградени са в широкия научен контекст. В някои случаи определението на термина се извършва индиректно. Използват се данните на научния контекст. Такъв е случаят с определението на термина фиброаденом.

Пример 8 от Михайлов „В една група аденоми наред с разрастването на жлезната тъкан разраства и съединителната тъкан. Тя участва в структурата на тумора не само като пасивна строма, която служи за скелет на тумора, но същата разраства паралелно в еднаква или по- силна степен заедно с паренхимата. Такива тумори наричаме фиброаденоми.“Пример 4 от Лоуел: „Fibroadenomas are noncancerous tumors composed of fibrous and glandular tissue. They are easy to move, with cleary defined edges.“.

Извод: Дефинициите на термините, които се отнасят за онкологичната терминология, са от съществено значение за по- лесното изучаване, разбиране и употреба, както от преподавателите, така и от студентите, изучаващи и занимаващи се с тази материя.

Примерите са от МКБ (2003), Кънчева (2009), Михайлов (1972), Лоуел (2001) и са включени в корпуса на изследването.

ТРЕТА ГЛАВА

СТРУКТУРНИ АСПЕКТИ НА БЪЛГАРСКИТЕ И АНГЛИЙСКИТЕ ОНКОЛОГИЧНИ ТЕРМИНИ

В съвременната онкологична терминология основни и най- характерни са следните начини на терминообразуване: лексико- морфологичен, лексико- синтактичен и лексико- семантичен (Манолова, 1984, с.6). Между тях и техните подтипове и разновидности няма резки граници. Те взаимно се проникват в езиковото развитие, преплитат се и съществуват паралелно. Заемането чрез превеждане (буквален превод и свободен превод) и заемането на готови чужди терминологични единици- е наложило своите резултати в терминологичната норма и днес представлява жив съвременен процес. (Кънчева, 2009, с.29).

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН

Лексико- семантичното терминообразуване е образуването на термини чрез изменение на смисловата страна на думи от общоупотребимия език (Манолова, 1980, с.220; Христова, 1999, с.224). Семантичното преобразуване е свързано с многозначността. В резултат на семантични промени различните значения на многозначната дума се обособяват като отделни значения на самостоятелни думи. Образуваните посредством семантичния начин думи не са нови по състав. Те имат един и същ морфемен строеж и граматични свойства с изходните думи. Появата на нови значения в семантичната структура обикновено протича постепенно и се свързва с употребата на думата в различни контексти. Във всеки различен контекст определена многозначна дума функционира с едно от присъщите ѝ значения. В следствие на това се обособяват два лексико-семантични терминообразователни процеса: специализация на общоупотребима лексика и пренасяне на значението (метафоризация) на общоупотребима лексика. В онкологичната терминология тези процеси са ярко изразени.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ НА ТЕРМИНИТЕ

Специализацията е най-старият терминообразователен начин, защото обект на онкологията стават реалии, които са послужили далеч преди това за денотати на думи от общоупотребимата лексика (Николова, 1995, с.7). Общоупотребимите думи започват да се употребяват в специален контекст, като се запазва отношението с техните денотати. Постига се пълно или частично съвпадение на общоезиковата номинация и терминологичната номинация и явлението може да се определи като слаба терминологизация на общоупотребима лексика (Кънчева, 2008, с.280). Новообразуваният термин заживява собствен живот. Той се дистанцира от многозначността на общоупотребимата дума, от която произлиза, и запазва само едно от нейните значения- най-често основното. Въпреки че общоупотребимата дума и терминът запазват еднаква денотативна референтност, възможно е да настъпят промени в значението на новополучения термин по функционален път- то да бъде стеснено, разширено или диференцирано (уточнено). Най- многобройни са случаите на специализация на общоупотребими съществителни имена от клас „Онкологични обекти“. Например: маркер (туморен)- на Български език и marker (tumor’s)- на английски език.

Примерите са по Дудов (2017) и Куртев (2017).

Извод: Специализацията на термините е един от най- важните терминообразователни начина, тъй като чрез него съществителните имена, които се специализират и се употребяват за „Онкологични обекти“ са от съществено значение за онколозите и за бъдещите онколози. Тяхната употреба е неизбежна, но пък и улеснява ежедневието на медиците.

МЕТАФОРИЗАЦИЯ НА ТЕРМИНИТЕ

В традиционната лингвистика метафората (от гр. „пренасяне“) е начин за семантична номинация. Той използва за назоваване качествените особености на явленията и възможността на мисленето да свързва понятията с оглед на сходство, близост и аналогия.

На базата на тези разбирания онкологичната метафора се разглежда „като вербализирана аналогия на диференциалния признак на иновацията, която е анатомичен орган или част от тяло“ (Николова, 1995, с.10). Например: туморите

произлизат от тъканите на човешкото тяло- мезенхимен бластом- тумор, произлизащ от мезенхимната тъкан- на български език и tumors originate from the tissues of the human body- mesenchymal blastoma- it originates from mesenchymal tissue- на английски език.

От различните деления на метафората актуално за терминологичната номинация е делението на идентифицираща (предметна, субстантивна) и признакова (предикативна) метафора (Арутюнова, 1979, с.159-169).

Идентифициращата метафора служи като средство за автономна (непряка) вторична номинация, т.е. за самостоятелно назоваване (Попова, 1997-1998, с.19). Чрез нея се създават метафорични думи термини. Те са сравнително малко в онкологията. Например наименованията на слуховите костици- чукче, наковалня и стреме и др.- на български език и auditory bones- malleus, incus, stirrup- на английски език.

Признаковата метафора е средство за неавтономна (косвена) вторична номинация (Попова, 1997-1998, с.19), т.е. не за самостоятелно название, а в единство с друго название, спрямо което играе характеризираща роля. Признаковата метафоричност се изразява чрез прилагателни имена и причастия.

Извод:

1) Метафората е семантична техника за терминологична номинация и е универсален начин за включване на съществуващите езикови ресурси в процеса на терминологична номинация. По този начин тя показва богатите изразни възможности на българския и английския език .

2) Терминологизацията чрез метафора е най- перспективния начин за терминообразуване. Получените по този начин метафори придават на онкологичната терминология чертите на образна информираност и експресивност на израза.

ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН

При този начин ясно може да се проследи мотивацията на термините.

В основата му стоят афиксацията и композицията. . В онкологичната терминология тези процеси са в пряка връзка със засилената тенденция към калкиране-

буквален превод на термини от латинската номенклатура. Например: малигнени тумори- злокачествени тумори- на български език и malignant tumors- malignant neoplasms- на английски език.

В онкологията по лексико- морфологичен път се образуват термини съществителни и прилагателни имена, които се свързват с други пълнозначни думи в терминологични словосъчетания. Образуваните по този път онкологични названия се различават от общоупотребимите думи с редица белези на изкуствен език и това ги причислява към специалната терминологична лексика. Например: аденокортикален карцином, лейомиосаркоми, ангиосаркоми- на български език и adrenocortical carcinoma, leiomyosarcoma, angiosarcoma- на английски език.

АФИКСАЦИЯ

Афиксацията е прибавянето на словообразователни форманти (префикси и суфикси) към изходните основи на различни части на речта с цел образуване на нови терминологични думи.

ПРЕФИКСАЦИЯ

Префиксацията е образуването на производни думи с помощта на представки, които се присъединяват към цялата произвеждаща дума, т.е. пред корена или пред други морфемии, стоящи пред корена. По този начин се образуват редица български и английски онкологични термини и терминоелементи.

Чрез префиксацията се оформя структурно- семантичен вид онкологични термини съществителни имена и терминологични прилагателни имена. Наблюдава се паралелно съществуване на домашни и чужди префикси. Например на български език:

Домашни префикси:

пред- предраково заболяване;

против- противотуморен, противораков;

между- междуклетъчен- междуклетъчен процес;

про- прото- протоонкогени;

Чужди префикси:

анти- (anti, гр.): антиестрогенна терапия;

коло- (colo, гр.): колостомия;

холе- (chole, гр.): холецистомия;

канцеро- (cancerо, гр.): канцерогенеза;

мета- (meta, гр.): метастаза;

пери- (peri, гр.) : перитуморни пространства;

пре- (prae, pre, лат.): преканцероза.

На английски език примерите са:

peri- (peri, гр.)- peritumor spaces;

meta- (meta, гр.)- metastasis;

endo- (endo, гр.)- endometrial hyperplasia;

hypo- (hypo, гр.)- hypoglycemia, hypotension.

СУФИКСАЦИЯ

Суфиксацията е най- продуктивния словообразователен начин. Чрез него се образуват думи с наставки чрез прибавянето им към корени или основи на изходни думи и по този начин се образуват термините в онкологията.

1. Структурно- семантични видове термини съществителни имена. Те биват: термини съществителни имена за назоваване на онкологични обекти въз основа на тяхната отнесеност към други онкологични обекти; термини съществителни имена за назоваване на онкологични обекти въз основа на тяхната функция; термини съществителни имена за назоваване на онкологични обекти въз основа на техните резултати; термини съществителни имена за назоваване на онкологични обекти въз

основа на локален признак; умалителни съществителни имена. Например: наставка – ом- на български език- семином- тумор на тестисите и наставка –ома- на английски език- seminoma- tumor of the testises; наставка- ен- на български език и наставка – central- paracentral puncture of the ear; наставка –ние- на български език- стеснение на аортата и наставка –ve- curve of the duodenum- на английски език; наставка –че- ангиосаркомче- на български език и наставка –у- tummy, belly- на английски език и др.

2. Структурно- семантични видове терминологични прилагателни имена . Те биват: терминологични прилагателни имена за качества с общо значение „признак на структурата или на строежа“ на онкологичния обект; терминологични прилагателни имена за обектна отнесеност, означаващи обща принадлежност; терминологични прилагателни имена, означаващи веществен произход; терминологични прилагателни имена за обектна отнесеност, образувани от основата на съществителни имена за различни материални обекти; терминологични прилагателни имена за предназначение; заети терминологични прилагателни имена. Например: наставка –ест- на български език- гъбесто вещество и наставка –у- spongy substance- на английски език; наставка – ов- парасимпатикусов- парасимпатикусов параганглион- на български език и наставка – al- carpal- carpal bone- на английски език; наставка –ен- на български език- мезодермален- мезодермален смесен тумор и наставка –у- bony substance- на английски език; наставка –ал-ен- колоректален- колоректален карцином- на български език и наставка –al – medial- medial condyle- на английски език и др.

3.Образуване на термини наречия. Терминологичните наречия в онкологията се образуват със словообразователната наставка –о от заети терминологични прилагателни имена. Те завършват в мъжки род единствено число на съгласен звук (Грамматика на съвременния Български език, Том II, Морфология 1983, с.391-392). Например: андрогенен- андрогенно, карциноембрионален- карциноембрионално и др..

4. Конфискация.

Тя е префиксно- суфиксен словообразователен начин. Чрез него се образуват думи посредством едновременното присъединяване на префикс и суфикс към произвеждащата основа. (Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1999, с.265). Чрез него са образувани редица онкологични термини- надгръклянник, надкостница и др..

5. Безсуфиксно терминообразуване.

То се нарича също нулева суфиксация и се основава на словообразователен начин, по който произвеждащата основа става основа на производна дума, без да се добавя към нея афикс. Например: просвет и лумен- на български език и lumen- на английски език.

6. Композиция.

Посредством композицията- образуването на думи чрез съединяване на две и повече основи на пълнозначни думи в една сложна производна дума (Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1999, с.267), се образуват голям брой термини съществителни имена и терминологични прилагателни имена в онкологичната литература. Например: фибросарком- фибро + сарком, липосарком – липо + сарком, фиброматоза- фибро + матоза и др.. На английски език- fibrosarcoma- fibro+ sarcoma, liposarcoma- lipo+ sarcoma и др..

6.1. Образуване на термини сложни съществителни имена.

Сложното съществително име се образува от два пълнозначни елемента и се характеризира с единство на значението и е съотносимо в лексикално- граматичната система на българския език със съществителните имена (Грамматика на съвременния български език, т.2, Морфология, 1983, с.75).

Например в хистологичната терминология (която също се включва в онкологичната номенклатура), се използват редица заети съчетани съставки, образувани от корени и основи на гръцки или латински термини: -зома (от гр. soma- „тяло“)- десмозома. Като домашни- български съчетани съставки се установяват следните- ген- онкоген. Сложните съществителни имена в онкологията се представят като отделни думи термини.

В английския език сложните съществителни имена се образуват от две или повече думи- обикновено те са съществително име+ съществително име или прилагателно име+ съществително име. Съществуват три форми на сложни съществителни имена: отворени съществителни имена- между думите има пространство; от смесен произход- между думите се пише тире; затворени- между думите няма пространство или тире. Например: blood pressure, palliative care. В онкологичната терминология на английски език се използват заети съчетани съставки,

образувани от корени и основи на гръцки и латински термини: -zoma (от гр. soma „тяло“- body)- desmozoma и др.

6.2. Образоване на терминологични сложни прилагателни имена на български и английски език. Те се включват като членове на словосъчетания термини. Например: структурно- семантичен вид сложни прилагателни имена, образувани от съществителни имена термини чрез съединителна гласна и посредством наставки *-ен*, *-ов* за обектна отнесеност с реализация на съчинителна (равноправна) връзка между двете основи, която означава „равнопоставено, равностойно отнасяне към два обекта“. Например: стомашно- чревен и др.. Структурно- семантичен вид сложни прилагателни имена, образувани от двучленни именни словосъчетания чрез композиране на основите на двата члена със съединителна гласна и посредством наставка *-ен* за обектна отнесеност на прилагателни имена. Например: антимуtagen, антимуtagенен и др. Структурно- семантичен вид сложни прилагателни имена, образувани чрез българските произвеждащи основи *-виден*, *-образен*, *-подобен*, които са опорни в композитума и оформят категориалното му значение. Например: туморовиден, тумороподобен, туморообразен, малигновиден жлезистоподобен карцином и др.. Структорно – семантичен вид сложни прилагателни имена с първа част на основата числително бройно име. Връзката между двете основи е подчинителна. Например: еднoperест, двуперест, двуглав, триглав и др. Структурно- семантичен вид сложни прилагателни имена с първа част на основата наречие. Например: вътре: вътретуморен, и др.

На английски език сложните прилагателни имена в онкологията играят много важна роля, защото те дават информация за специфичните черти, характеризиращи онкологичните елементи от действителността. Прилагателните могат да бъдат характеризирани като описателни и ограничаващи единици. На английски език сложните прилагателни имат следната структура: (A-B)-X, където X е измененият субстантив, B е най-важната част на сложното прилагателно и A е първата съставна част, изменяща главната част. Сложните прилагателни имена в английския език могат да се образуват с представки и наставки. На пример: -a- simetrical tumor; help- ful medicine и др.

Извод: Когато се знае значението на даден суфикс или префикс и значението на корена на една дума, то много по- лесно ще се установи- разбере, научи и запомни значението на новообразувания термин.

ПРЕФИКСО- СУФИКСАЦИЯ

Тя засилва своята активност през сегашния период и се изразява в образуване на термини посредством едновременното присъединяване и на префикс, и на суфикс към произвеждащата основа. В съвременната българска и английска онкологична терминология префиксо- суфиксацията е представена основно от следните два вида: префикс+ основа на съществително име+ суфикс и префикс+ основа на глагол+ суфикс. Например: подгръклянник- от първи тип и противоалергичност- от втори тип.

ЛЕКСИКО- СИНТАКТИЧЕН ТЕРМИНООБРАЗОВАТЕЛЕН НАЧИН

Лексико- синтактичният терминообразователен начин се определя като най-продуктивният начин на образуване на термини в съвременния български и английски език. Той се изразява в синтактично съчетаване по принципа на подчинението на отделно оформени пълнозначни езикови единици (думи- лексеми) в цялости, наречени термини словосъчетания (Попова, 1985, с.5). Наред с формално- структурния подход възприемаме и семантичния подход. Той включва отчитането на семантичните признаци на терминоелементите. Те произтичат от тяхната принадлежност към едни или други лексико- граматични категории- части на речта и към едни или други лексико- семантични класове в рамките на тези категории.(Кънчева, 2009, с.43-44).

1.1. Безпредложни термини словосъчетания.

Те са много разпространени в съвременната онкологична терминология. Към тази група се отнасят следните термини словосъчетания: терминологични двучленни, тричленни или многочленни словосъчетания със синтактично взаимоотношение между терминоелементите тип съгласувано определение. Например: структурно- семантични видове термини словосъчетания с формална структура **прилагателно име + съществително име (A+S)**. Зависимият член е прилагателно име с общо значение „**отношение към предмет**“ например: туморен, клетъчен, хистологичен и др.и histological, tumoral; структурно- семантични видове термини словосъчетания- те съдържат като зависим член прилагателно име с общо значение „характеристика“. Например: термини словосъчетания, съдържащи като зависим член прилагателно име с общо значение „отношение към размери“, „отношение към място, разположение и посока“, отношение към форма“, „характеристика на повърхност“, „признак на структурата или на строежа“- голям тумор- big tumor, латерален- lateral, гладък

фибром- smooth fibroma, жлезист карцином- glandular carcinoma и др.; структурно-семантични видове термини словосъчетания, които съдържат като зависим член числително редно име с общо значение „отношение към подреждане и количество“. Например: втори каротеноид- second carotenoid, двуклетъчни онкогени- bicellular oncogenes, втори лимфоцитен лимфом- second lymphocytic lymphoma и др.; структурно-семантични видове термини словосъчетания със зависим член причастие с общо значение „отношение към действие“. Например: спиноцелуларен карцином- spinocellular carcinoma, невринол, преминаващ в шваном- nevrinoma, passing into shvanoma и др.

1.2.Предложни термини словосъчетания .

В онкологичната терминология са разпространени терминологични словосъчетания с предлози. Те биват интересни не само от тяхното лексико-граматично гледище- според състава и структурата на формата им, но и синтактико-семантично гледище- с оглед на отношението между влизащите в словосъчетанието синтактични елементи (главен член и зависими членове) и предлога- изразител на връзката между тях (Попова, 1985г., с.124). Те съдържат предлог *на*, и които с оглед на синтактичните взаимоотношения между терминоелементите оформят два структурно-семантични вида:

- 1) определителни терминологични словосъчетания;
- 2) обектни терминологични словосъчетания.

Определителните терминологични словосъчетания с предлог *на*- на български и предлог *of*- на английски език са тип несъгласувани определения. Например: biology of metastasis- биология на метастазирането; метастатичен карцином на панкреаса- metastatic carcinoma of the pancreas- на български и английски език.

Структурно- семантични видове терминологични словосъчетания с други предлози. Те са ограничен брой. Например: предлог *от*- на български език и предлог *from*- на английски език. Например: теком от лутеинизиращ тип и др., tekom from lutenizing type.

предлог *за*- на български език и предлог *for*- на английски език. Например: фармакогеномни и фармакоготеомни маркери за избор на биологични агенти и pharmacogenomics and pharmacogroteomic markers for biological agents и др.

Терминологични словосъчетания, съдържащи съюз **и**- на български език и and- на английски език. Например: епителоиден и вретеновидноклетъчен меланом и др., epitheloid and spindle cell nevi.

Примерите са по МКБ (2003), Дудов (2017), Куртев (2015), Кънчева (2009), Михайлов (1972) и Лоуел (2002) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: Термините словосъчетания могат да се състоят от два, три, четири или повече терминоелемента, които са свързани безпредложно или предложно. Многокомпонентните термини словосъчетания със или без предлог не се препоръчват като терминообразователни образци поради голямата дължина на формата, която затруднява съществено комуникацията и прави твърде дълги и неясни изреченията, където тези термини участват.

ЗАЕМАНЕ НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ

Днес в онкологичната терминология масово, активно и безконтролно навлизат чужди термини и се стига до там, че тя е засипана от чуждици и може да загуби облика си. Това е причината заемането да бъде един от основните начини за задоволяване на потребностите от термини във всяка национална терминология. Относно влиянието на класическите езици- гръцки и латински език- се изтъква, че те са източници на елементи, думи и словообразователни модели, които са залегнали в основата на голям брой термини, приети у нас от различни езици. В английския език в миналото медицинската терминология е заемала термини от гръцки и латински, но днес с приемането на английския език за език на международното медицинско общуване, медицинските термини са много често съставени от думи, заети от английския език в българския език. Например bypasss и screening. Под заемки се разбират чужди думи, които са напълно усвоени от лексикалната система на българския и английския език и за които няма равнозначни на тях съответни български и английски синоними. Преките заемки възникват при непосредственото общуване между два езика- български и английски. Непреките заемки проникват от един език в друг чрез посредничеството на трети- български, английски, латински или гръцки. В онкологията, когато се открие

ново лекарство или нов метод, нов апарат за лечение на онкологично заболяване, то навлиза в българския и в английския език с наименованието, което му е било дадено в държавата, където е станало това.

За разлика от другите науки съвременната българска и английска онкологична терминология се изгражда на базата на международно призната и номенклатурно стандартизирана онкологична терминология на латински език, в която се включват терминоеlementи и термини от гръцки език.

1.1. Заемане чрез превеждане.

Превеждането е не само начин за създаване на голям брой термини в българската и английската онкологична терминология. То е постоянна тенденция в съвременното българско и английско онкологично терминообразуване. Тя се поддържа от необходимостта за стриктно спазване на стандартите на *Nomina oncologica*.

Превеждането като начин за образуване на български и английски онкологични термини.

- 1.1.1. Буквален превод (калкиране). Българският и английският онкологичен термин- дума или словосъчетание, образуван чрез буквален превод на чужди образци, представлява терминологична калка (фр. *calque* „копие, подражание“, Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1999, с.171). Например: предмишница- *forearm* (*antebrachium*- *ante*- представка, означаваща *пред-*, *fore*+ *brachium*, от лат., означава „рамо“, „ръка“, „агм“). Съставните значещи части на чужда дума термин се превеждат с български и английски материал (префикси, суфикси, основи), като се запазва изходният езиковоструктурен и семантичен облик на термина, напр. *преканцероза* – *precancerous* (*pre-*, представка, означаваща *пред-*, *pre* + *cancerosis*, лат. означава „преканцерозен“, „предраков“); *хронична левкемия с неуточнен клетъчен тип*- лат. *leukemia invertata traumatica cellula genus- chronic leukemia with unspecified cell type*- англ. език и др.

1.1.2. Свободен превод. В някои случаи българските и английските онкологични термини се създават чрез свободно превеждане на латинските образци. Това се прави

по различни причини- буквалното превеждане се възпрепятства от българския и английския езиков материал; в общоупотребимия език има установени названия. Те служат като терминоелементи или като самостоятелни термини. Но решаващи се оказват вижданията на терминотворците. Например: вагина- vagina.

1.2. Заемане на готови термини.

Редица термини от латинската номенклатура не се подлагат на превод. Обикновено това са термини, за които не е намерен или не е търсен подходящ преводен еквивалент. Във връзка с механизмите на усвояване на терминологичните заемки в българския онкологичен текст се очертават два случая:

1.2.1. Една част от заетите термини се усвояват в българския и английския научен текст непроменени, така както са установени в латинската номенклатура. Единственото тяхно различие е, че се изписват на кирилица на български език, а на английски език остават непроменени. Те се наричат непроменени зети термини или непроменени терминологични заемки. Например: тумор- на български език и tumor на англ. език и др..

1.2.2. Друга част от заетите номенклатурни термини се усвояват в българския научен текст. Те се приспособяват към фонетичните норми и словообразователните модели на българския език. Извършва се процес на асимилация или побългаряване на терминологични заемки в онкологията. В резултат на този процес в българските онкологични текстове се използват голям брой побългарени термини. Например: канцерогенеза (гр. cancerogenesis) и др.. На английски език това не се наблюдава и термините остават непроменени.

1.2.3. Гръцкият език е оказал значително влияние върху типологията на българското и английското словообразуване. От гръцки език са утвърдените в българския и в английския език първи съставни части като- анти- , хипер- , хипо- и др. и anti-, hiper-, huro- и др., с които в миналото и в съвремието се образуват сложни думи. Те се присъединяват към основите от английски и български език и са изключително продуктивни. Голямо количество в българския и в английския език са префигираните думи с префикс от гръцки произход а- (ан-) със значение „отричане, отсъствие на признака, изразен в основната част на думата. Например: септичен- асептичен- septycal-

antiseptical. Това са взети на готово в българския и английския език образувани термини в гръцкия език.

1.2.4. Английски заемки в българския език. Английското влияние върху българския език е последно по време. То идва след влиянието на другите езици. От английски език са и голям брой заемки като някои съкращения, например: G.P.- General Practitioner- джипи- лекар на свободна практика- това съкращение е от съществено значение в онкологията, защото именно този лекар пръв установява онкологичния проблем в своя пациент- към него пациентът първо се обръща, когато има здравословен проблем; В.Р.- blood pressure- кръвно налягане и др.

Примерите са по Михайлов (1972) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: В науката, в техниката, в общественото развитие и в живота като цяло възникват нови и несъществуващи до този момент предмети, процеси и явления. Ето защо неизбежно се появява нуждата от нови названия. Един от начините за задоволяване на тази нужда и за попълване на дадена терминологична система или сфера на дейност с такива нови названия е тяхното заемане от чужди езици. Влиянието на чуждоезиковата лексика върху терминообразователните процеси в съвременните езици е в тясна връзка с интернационализацията като тенденция, но не се обуславя само от нея. Днес в онкологичната терминология масово навлизат чужди термини и се стига до там, че тя е засипана от чуждици и може да загуби облика си. Това е причината заемаването да бъде един от основните начини за задоволяване на потребностите от термини във всяка национална терминология.

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ

Термините са вид номинанти, знакове, лексеми и словосъчетания (от две или повече думи), които в съвременната семантика се противопоставят на общонародната лексика и се обособяват като номинативни единици.

По отношение на външната форма и езиковата структура се очертават няколко групи онкологични термини.

1. Термини думи- term- words.

- непроизводни (прости) термини думи- non- derived (simple) term- words . Това са думи, които на сегашния етап от развитието на езика се представят като първични, непроизведени и необразувани от други думи. Те се състоят от една изходна основа и са неразложими на съставни части. Например: рецептор, рецидив, болест, биопсия, клетка, терапия и др.- на български език и receptor, recidivism, deaease, biopsy, cell, therapy- на английски език.
- производни термини думи- derived term- words. Това представляват думи, които на сегашния етап от развитието на езика са произведени и образувани от други думи. Например: брахитерапия, телетерапия и др.- на български език и brachiotherapy, teletherapy- на английски език.

В съвременната българска и английска терминология термините и терминоелементите производни думи са огромно количество. Производните прилагателни имена в българската онкологична терминология се употребяват несамостоятелно като терминоелементи в състава на термини словосъчетания. При тяхното образуване се използват продуктивните афикси и афиксоиди, както от български, така и от чужд произход.(Симеонова, 2015, с.202- 203). Например:

- суфикси от български произход- -ен, -телен, -ав, -ив, -ат, -ски и др.. Те се добавят към домашни и чужди основи. Например: терминоелементи, образувани с –ен- болен, малигнен, туморен и др.- болен човек, малигнен тумор, туморен маркер и др...
- суфикси от чужд произход- най- употребяваните от тях са –ален, -арен, -ивен, -озен, -онен, -ичен, -ически и др..Най- често срещаните терминоелементи, които са образувани с тези суфикси са следните: терминоелементи, образувани с –арен- алвеоларен- алвеоларен карцином и др..

Освен чрез суфикси, термините и терминоелементите производни думи се образуват и чрез прибавяне на префикси и префиксоиди. Например при образуването на терминоелементите прилагателни и причастия се използват домашни и чужди по произход префикси и префиксоиди. От домашните се използват пред- , след- , над- ,

под-, без-, противо-, свръх- и др., а от чуждите- а-, анти-, ултра-, хипер- и др.. Тези префикси и префиксоиди се добавят към домашни и към чужди основи. Например:

- терминоелементи, образувани с пред- - предоперативен, предраков и др..- предоперативен период, предраково състояние и др..
- терминоелементи, образувани със след- - следоперативен- следоперативен период и др..

От терминоелементите, образувани с префикси и префиксоиди от чужд произход, ще споменем следните, които са доста често употребявани:

- терминоелементи, образувани с анти- - антитоксин, антиоксидант и др..
- терминоелементи, образувани с контра- - контраиндикация и др..
- сложни термини думи- compound term- words. Те се образуват посредством композиция. Тя е разновидност на лексикално- морфологичния терминообразователен начин. Сложните думи се образуват от две изходни основи. Например: химиотерапия и др.- на български език и chemotherapy- на английски език.

Примерите са по Кънчева (2009) и Михайлов (1972) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: Според характера на отношението между съставките сложните терминоелементи биват два вида: със съчинително отношение- когато съставките са в равноправно положение, и с подчинително отношение- когато те са в неравноправно положение и едната зависи от другата.

2. Термини словосъчетания.

По отношение на формалната им структура се разграничават три основни вида- безпредложни термини и словосъчетания; термини словосъчетания с предлог и многокомпонентни термини и словосъчетания. Всеки един от тях включва голямо структурно разнообразие. Термини словосъчетания без предлог- terms combination of words without preposition: A+S- медуларен карцином- medular carcinoma; термини словосъчетания, съдържащи предлог (предлози): S+Pr+S- карцином на стомаха- carcinoma of the stomach, аденом на зърното- adenoma of the grain; термини словосъчетания, съдържащи съюз- terms combination of words with prepositions:

S+A+Pr+A+S+S+Co+S-карцином in situ на устната кухина, хранопровода и стомаха- carcinoma in situ of the oral cavity, the esophagus and the stomach.

По отношение на съчетаването на домашни и чужди терминоелементи се представят всички възможни комбинации: например: термини словосъчетания с домашни терминоелементи: тънкоиглена биопсия- на български език и small needle biopsy- на английски език; термини словосъчетания с домашни и чужди терминоелементи: меаноцитен невус на горен крайник, лейом на матката и др.- на български език и melanocytic nevus of the upper limb, leioma of the uterus- на английски език.термини словосъчетания с чужди терминоелементи: базоцелуларен карцином и др.- на български език и basucellular carcinoma- на английски език.

Примерите са по МКБ (2003), Кънчева (2009), Михайлов (1972), Черноземски (2001), Лоуел (2002) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: Термините словосъчетания имат много важна роля във формирането на онкологичната терминология.

3.Епоними.

В онкологията епонимните термини са терминологични словосъчетания. Те съдържат собствени имена. Най-често в медицинските справочници се представят отделно от другите термини.

Разпространени са два вида формални структури на български език:

- a) Епонимни термини с формална структура S+на+S: пъпка на Карабели, ядро на Кларк и др.;
- b) Епонимни термини с формална структура A+S: Лангерхансови острови, Малпигиеви телца и др.

На английски език формалните структури са A+S: Bartholin's gland, Golgi apparatus.

Примерите са по Кънчева (2009), Михайлов (1972) и Лоуел (2002) и са включени в корпуса на изследването.

Извод:

- Термините и терминоелементите в английската и в българската онкологична терминология се отличават с много богата и разнообразна структура.
- Различните структурни модели представят умелото съчетаване на домашни и чужди по произход елементи- афикси, афиксоиди и основи.
- Засилва се честотата на употребата на термините словосъчетания.

ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ СПОРЕД ПРИНАДЛЕЖНОСТТА ИМ КЪМ КАТЕГОРИЯТА „ЧАСТИ НА РЕЧТА“

Онкологичните термини са названия на материални, веществени същности и във връзка с това основно номинативно средство в онкологичната терминология са съществителните имена с конкретно, веществено значение.

В онкологичната терминология най-голям е делът на съществителните нарицателни имена. С тях се назовават класове обекти или всеки един обект от съответния клас. Предметните термини съществителни нарицателни имена изпълняват класифицираща функция.

В онкологичната терминология се създава широк лексикален пласт от съществителни нарицателни имена термини. Те се наричат „обща термини“- *termini generales*- *general terms* и наброяват в номенклатурата около 190 (Каданов, Балан, Станишев, 1964, с.1-22). Например: глава- *head*, израстък- *growth*, рецептор- *receptor*, жлеза- *gland* и др.

Termini generales участват като терминоелементи в терминологични словосъчетания, например: жлеза: млечна жлеза, жлезист карцином- на български език и *gland- mammary gland, glandular carcinoma-* на английски език.

Съществителните нарицателни имена в онкологията се подлагат на вътрешно разделение в две групи:

- а) Предметни съществителни имена- напр. тъкан, жлеза, кост, биопсия и др.- на български език и *tissue, gland, bone, biopsy-* на английски език;

б) Съществителни имена термини, които назовават резултати от процеси и действия- напр. изследване, терапия, лечение и др.- на български език и examination, therapy, treatment- на английски език.

В онкологичната терминология се включват и съществителни собствени имена в състава на епонимните термини словосъчетания- напр. водопровод на Силвус, възел на Ашоф-Тавара и др.- на български език и *Silvus plumbing, Ashov- Tavara's knot*- на английски език.

Прилагателните имена в онкологичната терминология са също многобройни. Те не могат да бъдат термини, а само терминоеlementи в терминологичните словосъчетания. Те служат като определения на съответни определяеми и не са самостоятелни езикови знакове. (Манолова, 1984, с.15).

В онкологичния научен текст се използват и термини наречия. Чрез тях се обозначават положението на анатомичните обекти и посоките в човешкото тяло. Напр.: медиално , латерално , проксимално , дистално и др.- на български език и *medial, lateral, proximal, distal*- на английски език. Те съвпадат с формата на съответните прилагателни имена за среден род единствено число. Отличават се от тях по синтактичната си служба.

В онкологичната терминология се включват и глаголи чрез неличните си глаголни форми- сегашни деятелни причастия и минали страдателни причастия. Те участват като терминоеlementи с атрибутивна функция в терминологичните словосъчетания.

Примери за сегашни деятелни причастия: пробиващ, възвръщащ се, възходящ, низходящ и др.- на английски език и *drilling, reflexing, ascending, descending*- на английски език .

Примери за минали страдателни причастия: извит, пробит, обърнат и др- на български език и *curved, leaky, inverted*- на английски език.

Една част от терминологичните словосъчетания съдържат служебни думи.

Предлогът **на- of** се включва в определителни терминологични словосъчетания тип несъгласувани определения с обща семантика „притежание и принадлежност“. Напр.: тумор на бъбрека- на български език *tumor of the kidney*- на английски език; и в

терминологични словосъчетания, например: интраепителиално новообразуване на шийката на матката и др.- на български език и intraepithelial neoplasm of the cervix- на английски език.

Предлозите **от- from** и **за- for** се срещат спорадично. Например: злокачествен тумор от дребноклетъчен тип и др.- на български език и malignant tumor of small cellular type- на английски език.

Съюз **и- and**. Например: болест на Паджет и интрадуктален карцином на млечната жлеза и др.- на български език и Paget's disease and intraductal breast carcinoma- на английски език.

Примерите са по МКБ (2003), Кънчева (2009) и Михайлов (1972) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: „Категорията части на речта“ е от съществено значение при формирането на онкологичните термини. Според тази категория разделението на термините спомага тяхното по- лесно изучаване.

ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ И ГРАМАТИЧЕСКАТА КАТЕГОРИЯ „ЧИСЛО“

Грамматическата категория „число“ в онкологичната терминология представя обективно съществуващите количествени признаци на онкологичните обекти.

В случаите, когато обектът е единичен, той се представя чрез онкологичен термин в единствено число и не се допуска изменение на това граматическо значение. Например: интрадуктална папиломатоза и др.- на български език и intraductal papillomatosis- на английски език.

В случаите, когато онкологичният обект е чифтен или представлява множество от еднородни обекти, се допуска промяна на граматическата форма на термините в единствено и в множествено число. Например: тумор- тумори, неоплазма- неоплазми, злокачествено образуване- злокачествени образувания и др.- на български език и tumor- tumors, neoplasm- neoplasms, malignant formaton- malignant formations- на английски език.

Някои термини, означаващи множество от еднородни обекти притежават само множествено число. Например: клиновидни кости и др.- на български език и cuneiforms- на английски език.

Примерите са по МКБ (2003), Кънчева (2009) и Лоуел (2002) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: Граматическата категория „число“ има съществена роля в назоваването на онкологичните понятия. Така онкологичните термини представят своите количествени признаци.

СЕМАНТИЧНИ АСПЕКТИ НА ОНКОЛОГИЧНИТЕ ТЕРМИНИ

Стандартизираните онкологични термини означават предметни понятия. Те биват:

- 1) Термини за общи родови понятия и за свързаните с тях видови понятия. Например: терминът хемангиом- hemangioma означава родово понятие, а терминът капилярен хемангиом, интрамускулен хемангиом- capillary hemangioma, intramuscular hemangioma- означава родово понятие и свързаните с него видови понятия.
- 2) Термини за цели анатомични обекти и за частите на анатомичните обекти. Например: терминът стромален тумор- stromal tumor означава цял анатомичен обект, а терминът гастроинтестинален стромален тумор- gastrointestinal stromal tumor- означава част на целия анатомичен обект. В термините за части се изтъква семантиката на принадлежност на означавания обект- от кои по-големи части те са съставки.
- 3) Термини за единични онкологични понятия и за общи онкологични понятия. Например: андрогенен рецептор, ароматозен инхибитор и др.- на български език и androgenic receptor, aromatase inhibitor- на английски език.

Примерите са по Дудов (2017), Михайлов (1972) и Лоуел (2002) и са включени в корпуса на изследването.

Смислово- семантичната характеристика на онкологичните термини представя различните видове понятия- термини според свойството системност на термините.

1. Антоними в онкологичната терминология.

В езика съществуват не само думи, които са близки или приблизително еднакви по значение, но и думи, които са напълно противоположни по значение и които назовават противоположни, но съотносими едно с друго понятия. Такива думи се наричат антоними (от гр. *anti* „против“ и *onoma* „име“). Антонимията е езиково явление, което се характеризира със семантична противопоставеност и изразява семантично отношение на лексикални единици, противоположни по значение.

От гледна точка на употреба антонимите биват речникови и контекстови. При речниковите поляризацията им е заложена в основното им значение и те се схващат като антоними извън контекста- голям тумор- малък тумор. Контекстовите антоними се проявяват като думи с противоположно значение само в дадена употреба- рак- злокачествено заболяване. Те могат да се разделят и на контрарни (такива, които допускат междинни степени в проявата на качеството или признака) и комплементарни (такива, при които няма междинни степени), на еднокоренни и разнокоренни. (Бояджиев, 2002, с.147-151), (Пернишка, 2013, с.565- 570). Това е групирането на антонимите и в българската онкологична терминология. А контрастните семантични връзки най- често се изразяват чрез специални морфемни за отричане на признака. Това са българските не- , без- , против- и интернационалните, които се използват и в английския език а- , анти- , контра- , де- . Например:

- антонимни термини и терминоелементи с без- - съзнание и безсъзнание, резултатно лечение и безрезултатно лечение и др..
- -антонимни термини и терминоелементи с против- - алергичен и противоалергичен, действие и противодействие на заболяването и др..
- антонимни термини и терминоелементи с а- - септичен, асептичен и др..

Антонимия съществува и при термините словосъчетания. При тях антонимията се наблюдава само при единия от членовете на словосъчетанието. Например: доброкачествено образуване и злокачествено образуване, целенасочено лечение и нецеленасочено лечение, таргетна терапия и нетаргетна терапия и др..

Тези отношения могат да се изразят и чрез префиксация посредством антонимни представки- ектодерма- ендодерма и др.- на български език и ectoderm- endoderm- на английски език.

Антонимия се развива при назоваване на анатомични обекти на базата на противоположно насочените действия, които те извършват. Например: мускулите се диференцират като разгъвачи и сгъвачи- muscles are differentiated like extensors and like tensors.

От словообразователна гледна точка антонимите биват разнокоренни и еднокоренни. При еднокоренните противопоставянето става чрез представката. Например: типичен- атипичен. А разнокоренните биват: добра прогноза на заболяването- лоша прогноза на заболяването.

Извод: Антонимите се употребяват в онкологичната терминология, за да и придадат по- голяма изразителност. Те са средство за изразяване на антитезата или контраста на термините, които съдържат сравняването на логически противоположни понятия или представи. Затова чрез използването на умело подбрани антоними се постига по- яркото изобразяване на противоположните явления от онкологията.

2.Синонимите в онкологичната терминология.

Синонимията е вид семантична връзка. Тя свързва лексеми- равностойни на думи фразеологизми и сложни названия- синоними. Така се означават различни по звуков състав думи от една част на речта. Тя се проявява тогава, когато един и същи денотат, едно и също понятие се назовават с две или повече езикови единици, които са различни по звуков състав, но близки или тъждествени по значение. Съвкупността от синоними за един концепт образува синонимен ред. Това е минимална лексикалносемантична система, свързана и ограничена от общото значение на две или повече лексеми.

Под „терминологични синоними“ в българския и английския онкологичен текст разбираме случаите, когато срещу един латински термин се използват два или повече български и английски термина. Те „посочват различни страни на едно и също общо понятие“ (Мутавчиев, 1959, с.43).

В българската езиковедска литература някои автори си служат с термина терминологичен дублет и избягват термина терминологичен синоним. Следователно терминологичната синонимия в онкологията не бива да се смесва с дублетността между латинските и българските термини. Тя стои в основата на българската онкологична литература.

Синонимията в българската онкологична терминология се създава във връзка с това, че българските термини дублират латинските- създават се по техен образец. В българската онкологична терминология се установяват няколко характерни случая на синонимия.

- 1) Синонимия в онкологичната терминология се създава, когато се заемат готови латински термини и наред с това същите термини се подлагат на превеждане- напр. трохантер- въртел (лат. trochanter)- swivels- на английски език и др..
- 2) Синонимия се създава и когато българският или английският термин е калка- получен е в резултат на буквален превод, но наред с него са създадени на местна почва или под влияние на чужди терминологични практики и други термини.
- 3) Синонимия се създава между общите съществителни имена термини, когато могат да се заменят взаимно като терминоеlementи в терминологични словосъчетания за назоваване на един и същ онкологичен обект.
- 4) Характерен случай на синонимия е представянето наред с епонимните термини и езиково мотивирани терминологични словосъчетания.

Синонимите могат да се класифицират и по степен на близост:

- Пълни синоними- наричат се още лексикални дублети- такива са термините, за които има домашна и чужда дума- например- токсини и отрова. Те са напълно еднакви по значение и сфера на употреба и са еквивалентни в целия обем от значенията си. Домашните думи рядко са пълни синоними- например- врат и шия. Също така те могат да бъдат и непълни- частични, относителни. Непълните синоними не са напълно еднакви по значение. При тях значенията съвпадат само отчасти, защото всяко едно от тях носи различни смислови оттенъци и нюанси. Обикновено непълните синоними са многозначни думи, които са синоними само в отделни техни значения- например: права линия и права черта (използва се при електрокардиографията за край на сърдечната дейност).

- Понятийни синоними- наричат се още идеографски или смислови синоними. Това са думи, които се отличават с отгънъци в значението.

- Стилистични синоними- това са думи, които се употребяват в различни стилове и имат различна сфера на употреба.

Рязка граница между смисловите и стилистичните синоними няма. Например: буца, тумор, злокачествено образуване.

- Контекстови синоними- това са думи, които в обикновената употреба нямат нищо общо в своите значения, а се сближават по значение и стават синоними само в определен конкретен контекст, извън който те не са синоними.

- Словообразователна синонимия- тя е широко разпространена в българската и английската онкологична терминология. Най- често тя се проявява, когато различни афикси и афиксоиди се прибавят към един и същи корен. Например: следоперационен период и постоперационен период; предраков и предтуморен и др. (Симеонова, 2015, с. -239- 244)

- Синтактична синонимия- тя се проявява в следните случаи:

- когато се наблюдава различна синтактична структура при наличието на еднакъв лексикален състав на термините словосъчетания- например- между термини словосъчетания със и без предлог- онкологичен проблем и проблем, свързан с онкологията и др..

- когато едната част от термините словосъчетания остава еднаква, а другата част се заменя с нейни синоними- това се получава при двусъставните термини словосъчетания. Например: химиотерапевтично лекарство и цитостатично лекарство и др.. Този тип синонимия се среща и при многосъставните термини словосъчетания- онкологичен скрининг на населението и др..

- когато термин словосъчетание функционира като синоним на термин дума, получена от универбирането на това съчетание- под универбиране се разбира разновидност на лексикално- синтактичния начин за терминологична номинация. То представлява процес на образуване на нови думи върху основата на утойчиви словосъчетания в резултат на продължителната им

употреба в речта. Например: консултация и консултативен преглед, консилиум и др..

- когато един термин словосъчетание функционира като синоним на друг термин словосъчетание, получен от първия чрез синтактико-семантична кондензация- тя е разновидност на лексикално-синтактичния начин за терминологична номинация. Например: Организация на онкологичната помощ и онкологична помощ и др..
- когато като синоними функционират термини словосъчетания с различен лексикален състав- например: онкологично заболяване-заболяване, при което се развива злокачествено образуване и др.

3.Полисемията в онкологичната терминология.

Многозначността е семантична универсалия, която е дълбоко внедрена и вътрешноприсъща на всеки език. В българската и английската онкологична терминология термините по принцип са еднозначни. Възможно е да се установят и случаи на термини с повече от едно значение. Това е така, защото значението на термина се образува не от една, а от няколко семи, които са предпоставка не само за неговото вариране, но и за поява на нови значения. Полисемията, наричана още лексикална двусмисленост, е централен феномен на дескриптивната семантика.

Полисемията в онкологията се развива на основата на метафоризацията. Много от термините, които са получени чрез специализация на общоупотребими съществителни имена, се терминологизират повторно чрез метафоричен пренос на значенията. В резултат на това се създават нови названия за други части- макроскопски обекти. Те притежават подобие на форма или функция с изходните.

Например: терминът глава (лат. caput) се употребява със следните значения на български език:

- 1) Горният край на тялото на човек или животно. Той съдържа мозъка и органите за зрение, слух, вкус и мирис;
- 2) Горният преден или по- голям, изпъкнал или закръглен, на всяко тяло, орган или друга анатомична структура- напр. глава на реброто;
- 3) Закръгленият край на кост- напр. глава на бедрената кост;

- 4) Крайната част на мускул, която е прикрепена към по-малко подвижната част на скелета- напр. раменна глава на облия мускул пронатор.

На английски език терминът е head и има следните значения:

- 1) The uppermost and forwardmost part of the body of a vertebrate, containing the brain, the eyes, ears, mouth and jaws;
- 2) The analogous part of an invertebrate organism;
- 3) The length or height of such a part;
- 4) The seat of the faculty of reason, intelligence, intellect or mind;
- 5) Mental ability or aptitude;
- 6) Freedom of choice or action.

Примерите са по Кънчева (2009) и са включени в корпуса на изследването.

4.Омоними в онкологичната терминология.

Омонимията е езиково явление, което се характеризира със звуково съвпадение на различни езикови единици, значенията на които не са свързани помежду си. Следователно омонимите са думи с еднаква звукова форма, еднакво произношение, но напълно различно в синхронен план лексикално значение. Пълните омоними принадлежат към една и съща част на речта и съвпадат във всичките си форми- например- китка (цвете) и китка (на ръка), език (за писмено и устно изразяване) и език (анатомичен орган) и др..Частичните омоними принадлежат към еднакви или към различни части на речта и съвпадат само в основните си форми- например- дроб (на човек) и дроб (математическо).

Омонимите в онкологичната терминология са получени в резултат на случайни съвпадения. Омонимични могат да бъдат не само разни думи (в цялата си система от форми или в част от формите си), но също и граматически форми на една и съща дума.

5.Пароними в онкологичната терминология.

Паронимите са думи от една и съща лексикално- граматическа категория. Те са близки по звуков състав- по звучене, но имат различно лексикално значение. Понякога

могат да бъдат домашна или чужда дума, диалектна или книжовна дума, които в голямата си част съвпадат фонетично.

От семантично гледище паронимите се делят на пълни и непълни. Пълни са тези, които изразяват коренно различни понятия и рязко се отличават по значение. При непълните семантичното разграничение не е чак толкова рязко. Ето защо в речта те могат да се сближават.

5.1. Паронимия между български онкологични термини или терминоелементи. Случаите обхващат:

- a) енокоренни терминологични или професионални думи с афиксални различия. Напр.: отвеждач /привеждач, сгъвам/разгъвам и др.- на български език и leader off/adductor, fold/ unfold- на английски език;
- b) словосъчетания, различаващи се само по един паронимен терминоелемент. Напр. : коса глава/къса глава и др.- на български език и асепт- ехсепт- на английски език;
- c) несродни терминологични или професионални думи като: гръбен/гръден, огъвам/опъвам и др..

5.2. Паронимия между латински терминологични заемки: медиален/медианен, епифиза/апофиза и др.- на български език и mesial/medial, epiphysis/apophysis- на английски език.

5.3. Паронимия между български домашен или зает онкологичен термин и латински термин. (мембрана и membra- в резултат на паронимията латинските словосъчетания membra superiora и membra inferiora се произнасят погрешно като „мембрана супериора“ и „мембрана инфериора“- на български език и „membrane superior“ и „membrane inferior“- на английски език).

Примерите са по Кънчева (2009) и Михайлов (1972) и са включени в корпуса на изследването.

Извод: Паронимията е опасно явление: ако човек не знае значението на даден пароним, може да изпадне в неудобно положение.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ПЕДАГОГИЧЕСКИ МЕТОДИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ОНКОЛОГИЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Думата метод идва от гръцки език и означава път, начин на изследване, обучение. Същността на метода на обучение може да бъде разкрита върху основата на анализа на процеса на обучението. Най-общо методите на обучението могат да се определят като начини за съвместна дейност на учителя и учениците, чрез които се овладява педагогическата адаптация на социалния опит.

Същността на методите на обучение може да бъде разкрита върху основата на анализа на процеса на обучението. Съвременната дидактика разглежда обучението като взаимносвързана дейност на учителя и учениците, функционалното единство на които осигурява неговата цялост.

Английският език се нарежда сред най-изучаваните чужди езици през 21-ви век не само в България, но и в глобален план. Ето защо методиката на преподаване на английски език, като чужд език има дълга история, богата теоретична и практическа база. Много от идеите и елементите в тази методика се повтарят под една или друга форма с появата на всеки „нов“ метод. Всеки един от тези методи е доказал ефективността си в определен период, поради което не би трябвало да ги зачеркваме с лека ръка. Съвременният преподавател по чужд език е в състояние да използва и съчетава най- доброто от тях в практиката си.

- **Граматико-преводен метод**- характеризира се с копиране на модела преподаване на класическите езици. Набляга се на граматическите правила; лексиката се наизустява от листи с превод; родният език се използва широко; писмената форма на езика има приоритет и се счита за „по-висша“.
- **Директен метод**- набляга на слушането и говоренето; преподава се само „директно“- на чуждия език; вместо граматически правила се заучават готови фрази. От него произлизат диктовката и чуждоезиковите разговорници.

- **Аудио-лингвален метод**- той е „научнообоснована“ версия на директния метод, която се опира на структуралистичната теория за езика и бихейвиористичната теория за ученето. Цели се механична реакция, тренирана чрез упражнения като „слушайте и повтаряйте“, „изберете верния отговор“ и „попълнете празните места“.
- **Комуникативен подход**- Той възниква във Великобритания въз основа на критиките на Ноъм Чомски към структуралистичната теория на езика, трудовете на британски и американски експерти по функционална социолингвистика, и Съвета на Европа. „Подход“ в случая е по-широко понятие от „метод“ и е основа за голям брой сходни методи на преподаване. Без съмнение този подход е революционна крачка напред спрямо съществуващите до тогава методи, но не бива да се приема като панацея, която върши работа винаги и във всяка ситуация.
- В наши дни преподаването и ученето представляват двете страни на една монета. Ученето е продължителен процес през целия живот, защото методите на преподаване играят важна роля в процеса на обучение. Целта на преподаването не е само да накара студентите да получат съответната оценка, но също и да окуражи техните умения и практически познания по съответния предмет- в частност по английски език. Следователно преподаването е много отговорна задача за преподавателя. Неговата функция е да помага на студентите да учат чрез надграждане на познанията си. Никой преподавател не трябва да изпада в монотонно представяне всеки път на урока си по един и същи начин, сяко следвайки традиционните методи, които няма да дадат по- добри резултати в обучението. Но класиката си е класика- тя не може да бъде избегната. Включването на студентите в процеса на преподаване го прави по- ефективен. Целта на методите на преподаване е да направи студентите активни, а не пасивни участници в този процес- креативността разкрива индивидуалността на всеки. Това спомага активността на студентите. Днес всичко се подчинява на съвременните информационни технологии. Използването на мулти- медия подпомага преподавателя да представи своя урок по по- достъпен начин чрез визуализация на съответната тема. Интернетът също играе значителна роля в процеса на преподаване. Той предоставя необходимата информация на едно място.

Това е само в полза на студентите и елиминира всички бариери пред тях. В полза на преподавателите служат и дигиталните платформи Edmodo, Google Docs и Digital Video, чрез които се представят съответните тематични единици. Развитието на мобилните технологии и разпространението на смартфоните подпомага достъпа до Интернет и до множеството приложения. Една от най-големите ползи от това е достъпът до автентични източници на специализирани текстове, неразделна част от всяка тематична единица. Вследствие и в заключение на всичко това може да се направи извода, че креативността на преподавателя е само в помощ на студентите. Това ги прави по-активни в учебната зала и прави процеса преподаване-учене по-ефективен.

- В преподаването на онкологичната терминология се прилагат всички споменати до тук методи под формата на различни стратегии за представяне и изучаването ѝ. Онкологичната терминология е тясно свързана с познанията на студентите по анатомия, патологичната анатомия, физиологията, патологичната физиология, параклиничните и клиничните медицински дисциплини и това е от съществено значение за всяка стъпка от всеки урок.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В този труд авторът си е поставил за цел да покаже какво представлява онкологията като наука, как тя се свързва с терминологията като наука, какво представлява онкологичната терминология и как тя се преподава на студентите посредством различните педагогически методи и подходи. Онкологичната терминология е доста голямо предизвикателство за преподаване, защото има специфични особености. Нейното изучаване спомага студентите и специализантите-бъдещите онколози с правилното определяне и назоваване на диагнозата и по-лесната комуникация между лекаря и пациента. А педагогическите методи, използвани при нейното преподаване, спомагат този процес. Това е само част от пътя, който трябва да извърви един бъдещ онколог.

Създаването на термини е съзнателна творческа дейност. Тя е продиктувана от нуждата да се назовават нови понятия. И именно затова проблемите на терминообразуването са особено актуални за съвременната езикова политика и трябва да бъдат поставени на здрави научни основи. Изграждането на стройна система от терминообразователни начини ще подпомогне не само процеса на създаване на нови термини, но и процеса на унификацията и стандартизацията на вече съществуващите с цел утвърждаване на регулирано и научно ръководено терминотворчество и овладяване на стихийното създаване и превеждане на термини.

Изложените номинативни и семантични характеристики на съвременната българска и английска лексика показват огромен знаков потенциал, словообразователно и семантично разнообразие и системност на българската и английската лексика. Те натоварват и заемките с номинативна, експресивна и комуникативна значимост и използват неологизми за домашно назоваване, преодолявайки чуждата морфология и фонетика. Иновациите показват широко използване на разнообразни домашни модели за префигиране или за композиция, активно производство на глаголи и прилагателни от заемки. Системата влияе както за вместване на новото, така и за създаване на голямо количество нови изразни средства и за обогатяване на смисъла на стари. В нея винаги има и неприспособим и нежелателен елемент, но тя неизбежно регулира употребата му. Възможности за това осигурява и

наличието на значителна синонимия, както и богатата на различни форми и модели за словопроизводство словообразователна система.

Вследствие на това като крайна цел авторът си е поставил изготвянето на английско- български онкологичен речник и на помагало с различни типове упражнения, свързани с онкологичната терминология и преподавани посредством различните видове педагогически методи, за студентите по медицина и за специализантите по онкология.

Авторска справка за научните приноси в дисертацията

1. Представеното съпоставително изследване е първото съпоставително изследване на българската онкологична терминология. То се нарежда сред малкото съпоставителни терминологични изследвания на български и английски специализирани терминосистеми в българската лингвистична наука.

2. Изследването показва тенденциите в терминообразуването в двете терминосистеми: обогатяване на българската и английската онкологична терминология чрез заемане на гръцки и латински онкологични термини, образуване на предложни термини словосъчетания, образуване на безпредложни термини словосъчетания, специализация на термините, метафоризация на термините, афиксация и композиция на термините.

3. Разгледани са семантичните особености на онкологичните термини на български и на английски език.

4. Разгледани са педагогическите аспекти на преподаването на онкологичните термини и е представен примерен урок по онкология за студенти по медицина.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ЧАСТИ ОТ ДИСЕРТАЦИЯТА

1. „Структурна характеристика на онкологичните термини на български в съпоставка с английски език.“- сп. „Здраве и наука“ на М.К. „Й. Филаретова“, София, 2017г.,бр. 2, с.14-16.
2. „Изучаването на онкологичната терминология- мост към бъдещето на бъдещите онколози.“- сп. „Здраве и наука“на М.К. „Й. Филаретова“, бр.3, София, 2017г., с.17- 18.
3. „Онкологичната терминология днес“- Годишник на ЦЕОФВС при МУ- София, 2016г., с.62-69.
4. „Дефинициите в онкологичната литература“- Годишник на Департамент Англицистика – НБУ, 2017, София, 2017г.. с.147- 154.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Алексиев, Б. Контрастивни аспекти на терминологичната метафора. Автореферат. София 2005.
2. Арnaudов, Г. Terminologia Medica Polyglotta. София, 1975.
3. Бояджиев, Т., Куцаров, Ив., Пенчев, Й. Съвременен български език. София, 1999.
4. Бояджиев, Т. Българска лексикология. Лексика. Фразеология. Лексикография. София, 2002.
5. Бънков, А. Логика. София, 1975.
6. Граматика на съвременния български език, т.2 Морфология. София, 1983.
7. Данчев, А. Англицизмите в българския език.// Съпоставително езиковедие, №3-5. София, 1981.
8. Дудов, А. Ръководство по медицинска онкология за студенти по медицина. София, 2017.
9. Каданов, Д., Балан, М., Станишев, Д. Учебник атлас. София, 1964.
10. Куртев, П. Неотложни състояния в онкологията. София, 2015.
11. Кънчева, П. Българската анатомична терминология- Днес. София, 2009.
12. Манолова, Л. Българска терминология. София, 1984.
13. Международна Класификация на Болестите. Десета ревизия. СЗО. Женева, 2003.
14. Михайлов, Г. Патологична анатомия. София, 1972.
15. Мутавчиев, Р. Синонимите в българския език.// Известия на Института за български език, кн.4. София, 1959.
16. Мушмов, М. Ръководство по онкология. София, 1996.
17. Николова, Н. Българската анатомична терминология през Възраждането (1824-1878).// Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „кандидат на филологическите науки“. Шумен, 1995.
18. Пернишка, Е. Някои семантични особености на термините с оглед на връзката им с общонародния език.// Български език, кн.4, 1974.
19. Пернишка, Е. Лексикална семантика. Структурно- семантични особености на българската лексика.- // Българска лексикология и фразеология, т.1, Българска лексикология, София, 2013.

20. Попова, В. За разговорната реч и нейната норма. Проблеми на езиковата култура. София, 1980.
21. Попова, М. Опит за лингвистична характеристика на терминологичната микросистема.// Български език, кн. 2, 1980.
22. Попова, М. Термини-словосъчетания. София, 1985.
23. Попова, М. Терминосъздаването като израз на определена езикова политика.// Български език, кн.2, София, 1986.
24. Попова, М. По някои въпроси за съотношението между понятийно съдържание и езикова форма в терминологията.// Български език за чужденци. Актуални проблеми на обучението. София, 1986.
25. Попова, М. Типология на терминологичната номинация. София, 1990.
26. Попова, М. Метафоричният пренос при назоваване на свойство в българската терминология.// Български език, кн.4, 1997-1998.
27. Попова, М. Теория на терминологията. София, 2012.
28. Суперанская, А.В. Терминология и номенклатура, Л., 1976.
29. Христова, А. Лингвистична характеристика на някои основни термини от металознанието.// Въпроси на българската терминология, София, 1999.
30. Lowell, T. Zeroing in on the cancer cell. Washington, 2002.